

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2010–2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Soňa Mrlíková

Sociologie – nefunkční rodina a její projevy ve vývoji dítěte

Praha 2013

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Eleonóra Strapcová

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED STUDIES

2010–2013

BACHELOR THESIS

Soňa Mrlíková

**Dysfunctional family and it's manifestation in child's
development**

Prague 2013

The bachelor Thesis Work Supervisor:

PhDr.Eleonóra Strapcová

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 11.3.2013

Jméno autorky



Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí práce PhDr. Eleonóře Strapcové za poskytnutí cenných rad, metodického vedení a trpělivosti při zpracování mé bakalářské práce.

Anotace

Tato práce je zaměřena na nefunkční rodinu a její projevy ve vývoji dítěte. V teoretické části je definován pojem rodina, dále jsou popsány funkce rodiny a v následující kapitole poruchy funkcí rodiny. V praktické části je uvedena případová studie nefunkční rodiny. K získání poznatků o vývoji rodinné situace vedoucí k umístění nezletilé dívky do ústavní výchovy, byla použita metoda rozhovoru a pozorování.

Klíčové pojmy

Aktuální problémy současné rodiny, definice rodiny, funkce rodiny, poruchy funkce rodiny, případové studie, sociologie rodiny, typy rodiny, výchova, výsledky šetření

Annotation

This work focuses on a dysfunctional family and the ways in which this manifests itself in a child's development. The term family is defined in the theoretical part, followed by a description of family functions and the types of family malfunctions. a case study of the dysfunctional family is described in the practical part of this thesis. The methods of the interview and observation were used to gather information about the family situation that led to the placement of an underage girl in a care institution.

Key words

case study, current problems of a contemporary family, education, family definition, family function, family malfunction, family types, sociology of family, survey results

OBSAH:

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 TEORIE RODINY	9
1.1 Počátky sociologie rodiny	9
1.2 Česká sociologie rodiny.....	10
2 DEFINICE RODINY a JEJÍ SOUČASNÁ PODOBA	13
2.1 Definice rodiny	13
2.2 Podoba současné rodiny	14
3 FUNKCE RODINY a JEJÍ CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY	16
3.1 Biologicko-reprodukční a sociálně-ekonomická funkce rodiny	16
3.2 Funkce ochranná, rekreační a zábavná.....	18
3.3 Socializačně-výchovná funkce.....	18
3.4 Emocionální funkce	20
3.5 Charakteristické znaky současné rodiny.....	21
4 PORUCHY FUNKCÍ RODINY	23
4.1 Porucha biologicko – reprodukční a sociálně –ekonomické funkce rodiny	24
4.2 Porucha ochranné a rekreační, zábavné funkce rodiny	25
4.3 Porucha socializačně – výchovné funkce rodiny	26
4.4 Porucha emocionální funkce rodiny.....	27
5 AKTUÁLNÍ PROBLÉMY SOUČASNÉ RODINY	29
5.1 Rozvod.....	29
5.2 Alkoholismus rodiče	33
5.3 Nezaměstnanost rodiče.....	34
5.4 Rodina svobodné matky	36
5.5 Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě	37
PRAKTICKÁ ČÁST	40
6 PŘÍPADOVÁ STUDIE	40
6.1 Rodinná anamnéza	41
6.2 Popis rodinné situace	41
6.3 Výsledky šetření	46
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	49
BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE	51

ÚVOD

Rodina je první a základní sociální prostředí, do kterého se člověk, má-li štěstí, narodí. Dítě již v prenatálním věku získává první vazbu k matce, která se prohloubí po narození. Péčí a láskou matka uspokojuje jeho základní potřeby a dítě tím získává pocit bezpečí. Kolem jednoho roku již začíná získávat vazby i k jiným členům rodiny, zejména k otci a sourozencům, začíná vnímat i vztahy členů rodiny k sobě navzájem. To má velký vliv na utváření jeho vlastní identity.

Dnešní rodina je však již delší dobu v krizi. Mnohé dvojice žijí v nesezdaném svazku i přesto, že se jim narodí dítě, často i více dětí. Tím, že se svatba neuskuteční, zřejmě vzniká dojem, že vše bude v případě rozchodu jednodušší. Majetkově právní záležitosti snad ano, dítě je však rozchodem rodičů, který se takto stává dostupnějším, snazším, poznamenáno vždy.

Nefunkční se u nás rodina většinou stává rozvodem rodičů. Děti ve většině případů zůstávají s matkou a záleží na otci, do jaké míry se o své dítě zajímá a podílí na jeho výchově. Často se tatínkové „podílejí“ na výchově pouze posíláním alimentů. Ne vždy je to však jejich vina.

Téma práce bylo pro mne zajímavé z toho důvodu, že se týká téměř každého z nás. Všichni jsme v nějaké rodině vyrůstali a nějakou nyní sami spoluvytváříme.

V teoretické části uvádíme definice rodiny, následuje kapitola o funkcích rodiny a poté uvádíme i poruchy funkcí rodiny publikované v literatuře. V praktické části se věnujeme případové studii nefunkční rodiny. Hlavním cílem bylo zjistit, jaký dopad má nefunkčnost rodiny na zúčastněnou patnáctiletou dívku.

TEORETICKÁ ČÁST

1 TEORIE RODINY

1.1 Počátky sociologie rodiny

Výzkumem rodiny se sociologové více začali zabývat v 60. letech 19. století, kdy se stává hlavním tématem oboru. Výzkumy byly ovlivněny historicko – právní školou. Autoři této školy vycházejí z předpokladu, že normy, především právní normy, ovlivňují nejen rodinné, manželské, rodičovské, sexuální chování, ale také role a povinnosti v celé společnosti.

Nejvýraznějším představitelem této školy je Henry Sumner Maine (1822-1888). Profesor Maine se zabýval především římským a indoevropským právem. Dle jeho názoru převládá v primitivních, předindustriálních společnostech tzv. statusové právo, v městských, industriálních společnostech naopak smluvní právo. Primitivní společnost je založena na existenci velkorodin a příslušnost k této velkorodině určuje sociální status jejích členů. V těchto rodinách nemá jednotlivec právní subjektivitu, protože právním subjektem je celá rodina, v níž žijí rodiče se ženatými syny, jejich ženami a dětmi – pod vládou patriarchy – tzv. patriarchální rodina. Se začínající industrializací se příbuzenská „velkorodina“ rozpadá, pozornost je věnována jedinci. Občan se stává tím, kdo má svá práva i závazky vůči společnosti. Rodina už není základní sociální a právní jednotkou. (Možný, 2002)

Sociologii rodiny se zabýval také Emile Durheim (1858 – 1917). I on označil rodinu patriarchální, ta však dle jeho názoru postupně pozbývá své funkce a z ní vzniká rodina nukleární - manželská. Každý člen rodiny, včetně dětí, může mít svůj majetek, moc patriarchy - otce, je oslabena a zaniká. Děti brzo opouštějí rodičovský dům, jádro rodiny tvoří pouze manželský pár. Pokud jeden z nich odejde, rodina se rozpadá. K tomuto jevu v případě příbuzenské rodiny nedocházelo. (Možný, 2002)

Velkým přínosem pro zkoumání sociologie rodiny byly studie Fréderica Le Playe (1806–1882), který se při svých cestách po Evropě a Asii věnoval poznání hornických

rodin. Byl přesvědčen, že finanční prostředky jsou těsně spjaty se životem rodiny. Studoval tedy příjmy a vydání jednotlivých domácností. Zde byly počátky empirických výzkumů, tak jak je známe ze současnosti. Le Playe začal používat výzkumný rozhovor a dotazník.

Frederic Le Play na základě svých výzkumů pojmenoval tři typy rodin:

- Patriarchální rodina, zde všichni pracují bez nároku na odměnu ve prospěch celé rodiny. Nemají vlastní majetek, čtyři generace žijí společně pod nadvládou otce
- Nestabilní rodina, v níž žijí pouze rodiče a neprovdané děti. Ty však rodinu posléze opouštějí a již nepociťují vůči svým rodičům žádné závazky.
- Rozvětvená rodina - tato rodina se skládá s rodičů a většinou nejstaršího syna s jeho ženou s dětmi. Žijí pospolu v jednom domě a majetek přechází na tohoto syna. Ten však má velkou zodpovědnost vůči svým rodičům i sourozencům, které finančně podporuje. (Možný, 2002)

1.2 Česká sociologie rodiny

Česká sociologie jako vědní obor vzniká koncem 19. století. Sociologie rodiny nepatřila u nás k hlavním tématům, všichni významnější autoři se však sociologií rodiny zabývali. Nelze opomenout Tomáše G. Masaryka (1850 – 1937), u kterého zájem o studium sociologie rodiny vzniká. Zajímala ho však především otázka ženské emancipace.

V počátcích emancipace žen najdeme dvě tradice sahající do devatenáctého století. Jedna vysvětluje příčiny poddanosti žen manželovi jejich ekonomickou závislostí na něm a tedy jistou izolovanost žen v domácnosti. Vysvobozením pro tyto ženy bylo otevření světa práce ženám. Myšleno placené práce v zaměstnání mimo domácnost. Možnost přijmout placené zaměstnání nebo dokonce možnost podnikat v některých svobodných povoláních byla do té doby vyhrazena pouze mužům. Toto se týkalo zejména měšťanských žen. Dělnické ženy byly ve zcela jiném postavení. Ve světě práce se nacházely zpravidla od mládí. Pracovaly v továrnách a s kratšími přestávkami na mateřství, přispívaly do již tak napnutých rodinných rozpočtů celý život. Měly zajisté

i osobní zkušenosti s vykořisťováním v zaměstnání. Osvobození od manžela, přestože to byl často tyran a alkoholik, pro ně nepřicházelo v úvahu. Hlavně z ekonomických důvodů, trpěly také nedostatkem vzdělání.

Masaryk smýšlel velmi liberálně (socialismus byl pro něj nepřijatelný) a po celý svůj život přednášel a psal ve prospěch žen. Pobuřovalo ho rozšířené smýšlení veřejnosti o méněcennosti žen a jejich přirozenému poddanství mužům. Podporoval jejich právo na vzdělání a rovnoprávné postavení ve společnosti.

Dalším velkým českým sociologem byl Emanuel Chalupný (1879 – 1958) jenž věnoval sociologii rodiny značnou pozornost. Chalupný se nikdy neoženil, přesto se věnoval problému rodiny a dalším souvislostem s ní velmi pozorně. O některých tématech, týkajících se rodiny, se začátkem dvacátého století ještě nemluvilo. Chalupný se však jinými začal zabývat. Například se bez jakýchkoliv předsudků věnoval určení mužské a ženské role v rodině. Byl to velmi racionální a ve své době moderně smýšlející člověk. Rovněž otevřel složitá témata, jako jsou sociologie pohlaví, incest, psal bez předsudků o homosexualitě. Intelektuální rovnocennost žen však neuznával.

Bezesporu významným sociologem byl Chalupného přítel a zakladatel sociologie na Masarykově univerzitě v Brně, Inocenc Arnošt Bláha (1879–1960). Napsal dva spisy o sociologii rodiny. Kniha „Dnešní krize rodinného života“, přestože nese znaky doby, ve které ji autor napsal, osloví čtenáře i dnes. Autor vidí již v „jeho“ době rodinu v krizi. Pojmenovává „poruchu sexuálního společenství“. Stále častěji se pod právní formou monogamní rodiny vyskytují rodiny „více mužské a více ženské“ a to ve všech vrstvách společnosti, ve městech i na venkově. Dále klade velký důraz na hmotnou bídu a špatné bytové podmínky dělníků, což zvyšuje pravděpodobnost krize v rodině. Přestože byl zastáncem Masarykových myšlenek o emancipaci žen, kritizoval velmi přísně osvobození ženy, pokud se toto osvobození týká zanedbání rodinných závazků a povinností pečovat o děti. (Možný, 2002)

Konec druhé světové války přinesl zvýšenou porodnost. Váleční veteráni se vraceli domů, lidé hledali po nejisté válečné době oporu ve vlastních rodinách. Nastává doba hospodářského růstu, prosazuje se zejména tzv. nukleární rodina, žijící ve svém vlastním domě. Hospodářský růst byl však u nás zastaven komunistickým pučem. Další rozvoj sociologie rodiny lze sledovat jen v kontextu evropského a zvláště amerického

vývoje. V naší zemi byla sociologie jako „buržoazní věda“ v padesátých letech dvacátého století zrušena a zakázána. (Možný, 2002)

2 DEFINICE RODINY A JEJÍ SOUČASNÁ PODOBA

2.1 Definice rodiny

Definicí pojmu „rodina“ je v odborné literatuře mnoho. Jinak budou definovat rodinu právníci, jinak například psychologové, sociologové, pedagogové. V právnické literatuře se používá pouze pojem rodinná kolektivita.

Jandourek (2001, s. 206) uvádí, že „rodina je forma dlouholetého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti.“

Kraus, Poláčková (2001, s. 78) vymezují rodinu „jako takový systémový celek, který je schopný reprodukce svých základních podmínek.“

Tito autoři rodinu definují také jako dynamický systém, který opakuje své základní podmínky tím, že zplodí dítě a jeho narozením vytváří předpoklad vzniku další, nové rodiny.

Lovasová (1995,s.26) uvádí : „, Jedna z nejjednodušších definic rodiny popisuje rodinu jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života.“

Dětský psycholog Matějček (1994) zase uvádí, že rodina je nejstarší společenskou institucí, která vznikla nejen z přirozeného pohlavního pudu, ale především z potřeby lidí své potomky chránit, vzdělávat, učit a připravovat na život. Dle Matějčka, má-li se dítě vyvíjet ve zdravou a společensky užitečnou osobnost, potřebuje vyrůstat v citově stálém a příznivém prostředí. Rodina by tedy měla být pro dítě základní životní jistotou.

Havlík, Kořa (2002) rodinu definují jako malou skupina a také instituci, ve které prožíváme všechny fáze našeho života od narození po stáří. Za základního činitele rodiny autoři považují demografický vývoj, sociální strukturu společnosti, ekonomiku a kulturu společnosti. Zdůrazňují, že rodina je tedy opravdu nejen skupinou, ve které jsou formovány vztahy mezi jednotlivými členy, ale také i institucí, ve které funguje určitý systém pravidel soužití.

2.2 Podoba současné rodiny

Dnešní rodina je v jiné situaci než dříve. Vzhledem k politickým a ekonomickým poměrům, které vládly v naší zemi, se mnoho lidí seberealizovalo pouze v rodině.

Rodina tvořená manželským párem a dětmi se nazývá rodinou nukleární. Rodina, jejíž součástí jsou i další příbuzní, například prarodiče, strýcové, tety a podobně, se nazývá rodinou rozšířenou. Rodina, v níž vyrůstá člověk jako dítě, se nazývá orientační. Rodina, kterou toto dítě později vytvoří, je rodina prokreační.

Masáková (2011) uvádí tyto typy rodin:

- **Rodina úplná** – tato rodina má v ideálním případě veškeré předpoklady naplnit potřeby dětí, zejména potřebu citové jistoty. v rodině je zastoupena role muže i ženy, dítě má možnost se učit řešit drobné konflikty mezi matkou a otcem, aniž by docházelo k rozpadu rodiny.
- **Rodina partnerská** – tato rodina do určité míry splňuje podmínky rodiny úplné, ale partneři nejsou oddáni. Důvody, proč partneři nechtějí formální stvrzení sňatku, jsou různé. Někdy se jedná o potřebu zachování si určité míry svobody. To však může vést k rozvolnění vztahů v rodině a k nepříliš zodpovědnému vztahu mezi partnery a ve výchově dětí. Příliš liberální výchova obnáší také přenášení odpovědnosti při rozhodování na dítě, které však mnohdy není na taková rozhodnutí zralé. To způsobuje vnitřní nejistotu dítěte nebo naopak jeho víru v neomezenou možnost rozhodování o sobě, bez ohledu na své možnosti a své okolí.
- **Rodina neúplná** – těchto rodin vlivem zvýšené rozvodovosti přibývá. Velmi často se označuje dítě z této rodiny jako strádající. Rozpadne-li se však rodina, například z důvodu domácího násilí nebo alkoholismu jednoho z rodičů, je pro dítě mnohem prospěšnější, žije-li pouze s jedním rodičem. Pravdou však je, že dítě žijící v neúplné rodině – většinou s matkou – nemá možnost zažít partnerský vztah jako vzor pro svou vlastní budoucnost.
- **Rodina doplněná** – tak jak přibývá rodin neúplných, objevují se ve větší míře i rodiny doplněné. Tedy ty, do nichž místo původního partnera přichází do rodiny partner nový a zaujímá rodičovskou pozici. To s sebou nese řadu komplikací, neboť

přichází člověk se svými představami a životními zkušenostmi a s představou o výchově dětí. Zde může docházet k řadě nedorozumění. Také mnohdy do rodiny přicházejí i partnerovy děti z předchozích vztahů. To může způsobovat žárlivost mezi dětmi, přetahování se o rodiče a konflikty mezi rodiči.

3 FUNKCE RODINY A JEJÍ CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY

Rodina plní řadu funkcí nejen pro své členy, ale i pro společnost.

Výčet a pojmenování funkcí rodiny se u jednotlivých autorů liší.

Kohoutek (1998) uvádí tyto funkce rodiny:

- v rodině dochází k biologické obnově obyvatelstva, zajišťuje výživu, oblečení, bydlení a péči o děti, zajišťuje uspokojení potřeb manželů, pečuje o nemocné a staré
- rodina předává kulturní dědictví
- působí na své členy restriktivně, což znamená, že omezuje určité tendence jednak direktivně – usměrňuje své členy určitými pokyny, ale také predikativně – díky normám rodiny můžeme do jisté míry předvídat, jak se člověk v určité chvíli zachová. Dlouhodobě rodina směřuje od rozšířené rodiny k rodině nukleární, soužití s příbuznými se omezuje.

Kraus, Poláčková (2001) uvádějí funkce rodiny jako biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomická, socializačně-výchovná, sociálně-pedagogická a citová. Ve své knize Sociální pedagogika, z roku 2008, Blahoslav Kraus ještě přidává další dvě funkce rodiny. Z této knihy nyní uvedeme celý soubor funkcí rodiny, tak jak je autor uvádí podrobněji.

3.1 Biologicko-reprodukční a sociálně-ekonomická funkce rodiny

Biologicko-reprodukční funkce má význam pro společnost jako celek, ale i pro jedince, kteří tvoří rodinu. Společnost potřebuje pro svůj rozvoj stabilní reprodukční základnu, je tedy v jejím zájmu, aby se rodilo co nejvíce dětí. Existencí rodiny je také regulována sexualita. Význam této funkce pro jedince je tedy nejen v uspokojení svých biologických sexuálních potřeb, ale také uspokojení potřeby zplodit pokračovatele svého rodu. Počet dětí, které se rodí ve společnosti, vytváří také specifické požadavky

na oblast výchovy a vzdělávání dětí, zajišťovanou státními institucemi a také požadavky na vznik nebo zánik organizací pečujících o volný čas dětí a mládeže. (Kraus, Poláčková, 2001)

Současný trend u nás i v zahraničí se však vyvíjí nepříznivě. Stále dost rodin bere dítě jako překážku ve svém kariérním růstu, dítě je omezuje i v aktivitách ve volném čase. Matky uvažují o dítěti často až hodně po třicátém roce věku a do rodiny se proto rodí jen jedno dítě. Někteří mladí lidé nechtějí děti. Děti se rodí málo a populace stárne.

Sociálně-ekonomická funkce zahrnuje řadu aspektů. Rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Členové rodiny jsou součástí výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a současně je rodina významným spotřebitelem. Vlivem nezaměstnanosti dochází ke snižování životní úrovně rodiny, a tedy k hmotnému nedostatku rodin. V současnosti však zaznamenáváme určitý posun v ekonomické funkci – přibývá rodin, které představují samostatnou výrobní nebo obchodní jednotku a vedou svou rodinnou firmu. (Kraus, 2008)

Rodině a její ekonomické funkci byl i v minulosti přikládán velký význam. Dříve lidé žili ve velkých rodinách. Zejména na venkově hospodařili, této činnosti se účastnila celá rodina včetně dětí. Zajišťovali si tak určitou soběstačnost. Nástupem průmyslové revoluce docházelo k postupnému rozpadu rodinných hospodářství vlivem technologického rozvoje ve společnosti. z hospodářů se stávali dělníci. Ženy z nižších vrstev odcházely pracovat jako dělnice do továren nebo jako pomocnice do domácnosti. Ženy vyšších vrstev, vzhledem k jejich sociálnímu postavení, zůstávaly doma. Později se obtížněji osamostatňovaly z finanční závislosti na mužích. Od druhé poloviny dvacátého století se již ženy zcela běžně věnovaly své profesi. (Havlík, Kořa, 2002)

3.2 Funkce ochranná, rekreační a zábavná

V názvu **ochranná funkce** je obsažena zejména pečovatelská a zaopatřovací funkce. Tato funkce spočívá v zajišťování životních potřeb všech členů rodiny, ke kterým řadíme i potřeby biologické, hygienické a zdravotní. Před rokem 1989 tuto funkci ve značné míře přebíral stát. Po roce 1990 rodina opět přebírá část této funkce a očekává se od ní větší zainteresovanost, ať již to znamená vyšší spoluúčast z pohledu péče o rodinné příslušníky (v dnešní době je omezována doba hospitalizace nemocného a je dříve poslán do domácího léčení, zanikají některé léčebny a ozdravovny). Od pacienta se také v dnešní době vyžaduje větší finanční spoluúčast na zdravotní péči, například všechna očkování nejsou hrazena ze zdravotního pojištění, člověk sám musí dbát o preventivní prohlídky u lékaře, již ne-jsou organizovány například školou.

Rodina by měla pamatovat na **rekreaci, zábavu**. Tato aktivita je samozřejmě nejzábavnější hlavně pro děti, ale důležitá je i pro dospělé členy rodiny. Plnění této funkce v rodině se projeví zejména tím, kolik času rodina tráví pohromadě. Děti velmi obohacuje i společné plánování aktivit v rodině, plánování společných zájmů. Velmi důležité je i plánování společné budoucnosti, životní perspektivy a naděje. Děti se stále na něco těší a dospělí spolu s nimi.

V dnešní době jsou rodiče často příliš zaměstnaní a děti tak tráví svůj volný čas v zájmových kroužcích, které pořádají různé organizace. Některé děti tak mají aktivit mimo domov nadmíru a večer jsou pak unavené a nemají energii na plnění školních povinností. Rodičům na děti zbývá čas večer a o víkendech, které stále mnoho rodin tráví v obchodních centrech místo při sportu a v přírodě.

3.3 Socializačně-výchovná funkce

Rodina je pro člověka první sociální skupinou, ve které se učí osvojovat si základní návyky a způsoby chování – běžné ve společnosti. Hlavním úkolem této funkce rodiny je tedy příprava dětí na vstup do života. Je třeba zdůraznit také význam působení dětí

a mládeže na starší generaci, neboť v dnešní době se prodlužuje doba, ve které spolu tyto generace žijí.

Kohoutek (1998) uvádí, že výchova v dětství má mimořádný význam pro rozvoj osobnosti dítěte. **Výchova** podle Kohoutka znamená **socializaci** člověka. Rodina a zejména matka zastupuje v rodině funkci společnosti – požaduje od dítěte dodržování určitých sociálních norem, kontroluje jejich dodržování, odměňuje a trestá jejich nedodržování. Některé rodiny přesouvají odpovědnost na školu a očekávají, že osobnost učitele a jeho profesionální přístup napraví chyby ve výchově rodičů. Tyto chyby jsou způsobeny příliš liberální výchovou, rozmazlováním dítěte, nebo naopak příliš přísnou výchovou v rodině – někdy i s použitím fyzického násilí na dítěti. (Kraus, 2008)

Styly výchovy se u každého autora trochu liší. My zde uvedeme výchovné styly, tak jak je uvádí Matějček (1992):

- **Výchova zavrhuje** – tato výchova se týká zejména dětí nechtěných. Důvodů, proč rodiče dítě nechtějí, může být spousta. Zejména nepřipravenost rodičů na rodičovství kvůli jejich nízkému věku nebo špatným ekonomickým podmínkám. v některých případech může být dítě rodičem zavrhováno jako „připomínka“ nepříjemného zážitku, např. znásilnění.
- **Výchova zanedbávající** – zanedbání dítěte může mít lehkou formu, ale může se jednat o velmi závažné zanedbání péče o dítě, vedoucí až k jeho odebrání z biologické rodiny.
- **Výchova rozmazluje** – rodiče své dítě zbožňují a jsou mu zcela oddáni. Dítě nemá ve výchově žádné hranice, může si dělat, co chce. Styl této výchovy se velmi snadno obrátí proti rodičům, u svého dítěte ztrácí autoritu, pouze plní jeho přání.
- **Výchova příliš úzkostná** – rodiče se o dítě přehnaně bojí, dítěti nedovolí vykonávat žádnou aktivitu, mohlo by si přece ublížit. Dítě je frustrováno, často se snaží s přehnané péče svých rodičů předčasně uniknout.
- **Výchova dítěte zaměřená na jeho dokonalost** – rodiče si do svého dítěte promítají své neuskutečněné cíle, jsou na dítě příliš nároční a neberou ohled na skutečné schopnosti dítěte. Často bývají zklamáni, pokud dítě nesplní jejich očekávání.

Za optimální se považuje **demokratická výchova**, připouštějící diskusi a projev vlastních přání mezi jednotlivými členy rodiny. Samozřejmostí by měly být určené hranice, kam až lze zajít.

3.4 Emocionální funkce

Přestože tuto funkci uvádíme na posledním místě ve výčtu funkcí, je to funkce nejdůležitější a nezastupitelná. Všichni lidé, a děti zejména, potřebují pevné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. Děti lásku nejenom přijímají, ale i opětují. V citovém vztahu existuje naděje, že naše děti nás neopustí, i když jednou založí sami rodinu. Byť nebudeme potřebovat zajištění hmotné, budeme ve stáří jistě potřebovat citové zázemí. To můžeme nalézt ve svých dětech; sdílet s nimi radosti a myslet na ně s vědomím, že nejsme sami. V dnešní době bohužel, vlivem trendu rozpadajících se rodin, většina rodin tuto funkci neplní. Tyto děti citově strádají, narůstá také počet dětí týraných.

Rozhodujícím faktorem pro plnění emocionální funkce v rodině je osobnost matky. Velmi záleží na tom, jaké ona sama prožívala dětství, zda její rodiče měli šťastné a fungující manželství, jak kvalitní má matka vztahy s rodiči, zejména s otcem. Je to matka, která dítěti od útlého věku poskytuje citové zázemí a pocit bezpečí v jejím náručí. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

Bylo prokázáno, že již to, jak matka své těhotenství prožívá, má značný vliv na její dítě a jeho psychický vývoj. Matějček (1996) uvádí, že záleží především na hlubších a trvalých pocitech matky během těhotenství. Déle trávající úzkost a tíživá nejistota nebo dokonce stres, týkající se vlastního budoucího mateřství, mohou zanechat „jizvy“ na osobnosti nenarozeného jedince. Kdežto pocity štěstí a radostného očekávání přispívají k jeho zdravému citovému vývoji.

V rodině je velmi důležité, aby si všichni členové mohli vzájemně a zcela bez zábran sdělovat své pocity a přání a emoční uspokojování byla tak všem členům poskytováno rovnoměrně a ne na úkor někoho jiného. Neoddělitelnou součástí emoční funkce rodiny je funkce sociálně podpůrná. Ta se projevuje ve chvíli, když někdo z rodiny psychosociálně nebo jinak onemocní. V některých případech se uvádí, že emocionální

funkci může zajistit jen úplná rodina. Bylo však šetřeními prokázáno, že některé neúplné rodiny plní emocionální funkci mnohem lépe než rodiny úplné. Je však znatelné, že jejich plnění základních úkolů je mnohem obtížnější a nadprůměrně je zvládá menšina neúplných rodin, většina spíše selhává. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

3.5 Charakteristické znaky současné rodiny

Současnou rodinu zasáhla proměna sociálních rolí rodičů. Vlivem dlouhodobé demokratizace uvnitř rodiny ztratil muž své výsadní postavení v rodině, žena naopak získala některá práva a povinnosti, které dříve náležely pouze muži. Žena v dnešní rodině je většinou zaměstnaná, navíc se od ní i nadále očekává větší podíl péče o domácnost. Pro mnohé ženy je problém „sladit“ neustále se zvyšující tlak zaměstnavatelů na výkonnost a péči o rodinu. U mužů se tyto problémy téměř nevyskytují. Děti se musí aktivněji podílet na organizaci rodinného života, vztah mezi rodiči a dětmi je více partnerský. Pokles autority otce neznamena, že by v rodině ztratil na významu.

Rodina se často dostává do jisté izolovanosti. V dnešní době již nežije více generací pohromadě a sousedské vztahy také mnohdy ztrácejí na důležitosti. V neposlední řadě se rodina zmenšuje. Roste počet jednočlenných domácností, rodin osamělých matek s dětmi a rodin, které si dítě nepřejí nebo nemohou mít.

Také se zvyšuje množství rodin, v nichž ubývá společně strávených chvil, kdy se rodina schází dohromady, sděluje si společně své zážitky, radosti a starosti. Naopak bohužel přibývá rodin, v nichž se jednotliví členové domácnosti jenom potkávají a přestávají spolu komunikovat. Rodiče jsou příliš zaměstnaní a časově zaneprázdnění. Důsledkem je velká vyčerpanost rodičů a málo času na trávení společného času s dětmi. To je často kompenzováno materiálními prostředky a vysokým kapesným, což se pochopitelně promítne do charakterových vlastností ještě nevyzrálých dětských osobností.

Česká republika patří mezi země s nejvyšší rozvodovostí. Ročně ztrácí kontakt s jedním z rodičů až třicet tisíc dětí. (Kraus, 2008)

Stále častěji se v současnosti objevuje i násilí v rodině, nejčastěji mezi partnery. v naprosté většině případů bývá ohrožena žena, častými oběťmi násilí jsou ale i senioři a děti, na kterých bývá páčáno násilí nebo jsou „jen“ jako svědci násilí v rodině.

4 PORUCHY FUNKCÍ RODINY

Poruchy rodiny charakterizuje Kovařík (2005) jako takovou situaci, kdy selhává některý z členů rodiny. Toto selhání se projevuje v nedostatečném plnění některých, nebo všech funkcí rodiny.

Podle Dunovského (1986) je nutné rozlišovat při diagnostice poruch rodiny to, zda jde o rodinu s dětmi, či bezdětnou rodinu, popřípadě právě založenou rodinu, nebo rodinu se starými rodiči.

Pro pediatry, pedopsychology a pedopsychiatry je důležitá informace o funkčnosti rodiny, ve které dítě, s nímž pracují, žije. Pro tyto účely vytvořil Dunovský „Dotazník o funkčnosti rodiny“. Dotazník se opírá o hodnocení osmi kritérií, která jsou důležitá pro diagnostiku poruch rodiny. Jsou to tato kritéria:

- **Složení rodiny** – tedy vztah především mezi manžely, rozhodující pro hodnocení je přítomnost dvou generací v rodině, tedy rodič, rodiče a dítě, popřípadě děti.
- **Stabilita rodiny** – vyjadřuje vnitřní vztahy mezi jednotlivými členy rodiny.
- **Sociálně ekonomická situace rodiny** – vycházející z věku, rodinného stavu, vzdělání, zaměstnání, příjmu a charakteristiky bydlení.
- **Osobnost rodičů** – rodiče jako hlavní socializačně výchovní činitelé, ovlivňující vývoj dítěte ve všech směrech.
- **Sourozenci** – jejich přítomnost v rodině je považována za pozitivní socializační činitel, pokud jde o zdravé a normálně komunikující jedince. V opačném případě mohou naopak způsobovat závažné problémy v rodině vyvolávající menší či větší poruchu.
- **Osobnost dítěte** – projevující se v závislosti na jeho věku
- **Zájem rodičů o dítě**
- **Péče rodičů o dítě**

Dotazník se vyhodnocuje pro každé dítě v rodině zvlášť. Tatáž rodina může být totiž jinak funkční ke každému svému dítěti. Dotazník se může po čase opakovat a zachycuje tak vývoj a změny ve funkčnosti rodiny.

Na základě výsledku byly Dunovským definovány čtyři typy rodin:

- a) **funkční rodina** – ve které je zajištěn správný vývoj dítěte
- b) **problémová rodina** – tedy rodina, v níž se vyskytují poruchy některých funkcí. Ty však vážněji neohrožují vývoj dítěte a rodina je schopna vlastními silami problémy řešit
- c) **dysfunkční rodina** – je chápána jako rodina, v níž se vyskytují vážnější poruchy funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují rodinu jako celek a zvláště pak vývoj dítěte
- d) **afunkční rodina** – zde již rodina přestává pro dítě plnit svou funkci, dítěti škodí a ohrožuje jeho existenci. Nejvhodnějším řešením je odebrání dítěte z rodiny.

Ve své knize *Dítě a poruchy rodiny* (1986) uvádí Dunovský tyto poruchy:

4.1 Porucha biologicko-reprodukční a sociálně-ekonomické funkce rodiny

O poruše funkce **biologicko-reprodukční** mluvíme, narodí-li se do rodiny dítě, nebo se rodí nějak poškozené. Problém je také rození dětí do velmi nepříznivých podmínek nebo rodičům, kteří po zdravotní stránce péči a výchovu dítěte nezvládají.

Neschopnost mít děti dnes řeší medicínské obory. Pokud mladí lidé odmítají dítě vědomě a není zde biologická překážka, jako důvod uvádějí například nepříznivou finanční situaci. Biologicko-reprodukční funkce má přímou spojitost s funkcí ekonomickou. Rodina je, jak již bylo řečeno, významným spotřebitelem. Čím více dětí v rodině, tím více se snižuje standard rodiny. V dnešní době to však již nutně nemusí nastat.

Pokud se do rodiny rodí děti tělesně, duševně nebo smyslově postižené, přináší to řadu vážných problémů pro jednotlivé členy rodiny, ale i pro rodinu jako celek.

Hlavní selhání funkce **sociálně-ekonomické** pramení z toho, že rodiče se nemohou, nebo nechtějí zapojit do výrobního procesu a tak zabezpečit svou rodinu finančně. v takovém případě se rodina stává závislou na státní pomoci. V naší zemi systém státní podpory funguje, z tohoto důvodu nedochází k ohrožení dětí na životě a zdraví.

Není však zcela vyloučeno, že tato porucha neexistuje. Je však výjimečná a souvisí s patologickými rysy osobnosti rodičů, např. rodiče mohou být mentálně retardovaní, nebo alkoholici, gambleři, narkomani a podobně. Problém může vzniknout i u velmi početných rodin, jejichž příjem není dostačující k zajištění základních životních potřeb členů rodiny. Porucha sociálně-ekonomické funkce nemá dopad jen na ekonomickou stránku, ale i na oblast sociální, narušuje sociální jistoty rodiny, její pevnost a trvalost.

4.2 Porucha ochranné a rekreační, zábavné funkce rodiny

Jak již bylo uvedeno v přehledu funkcí rodiny, funkce **ochranná** je především o zajišťování životních potřeb všech členů rodiny. Dříve plnila rodina ochrannou funkci automaticky. Pohromadě žilo v jednom domě více generací. Rodina měla větší počet dětí, ty pomáhaly nejen s péčí o mladší sourozence, ale i o seniory. Před rokem 1989 se lidé více spoléhali na stát a zajištění péče o nemocné a nemohoucí, dnes se však ochranná funkce opět přesouvá na jednotlivce a rodiny. Stát není schopen zajišťovat a financovat veškerou péči, rodinní příslušníci se musejí podílet na péči o své členy. Ideální je, pokud postižený nebo nemocný člověk tráví většinu času v domácím prostředí.

S rodinami, které pečují o takového člověka, spolupracují sociální pracovníci v nemocnicích, zařízeních i na úradech. Při krátkodobém ošetřování člena rodiny si lze požádat o ošetřovné, při péči o dlouhodobě postiženého nebo nemocného člověka zase o příspěvek na péči. Tento příspěvek umožňuje aspoň z části pokrýt náklady na pomoc nesoběstačnému člověku, např. objednáním pečovatelské služby nebo dlouhodobého pobytu v zařízení. Jsou mezi námi bohužel i asociální rodiny, které zneužívají sociální dávky a za svými příbuznými se vydají pouze v den, kdy dochází k výplatě dávky.

Porucha **rekreační zábavné** funkce obnáší zejména nedostatek volného času, který rodina tráví společně – s dětmi. Děti potřebují být se svými rodiči, těšit se s nimi

z nových zážitků, povídat si o nich. Také velmi důležité pro dítě je společné plánování budoucnosti s rodiči. V dnešní době příliš mnoho rodičů nemá na své děti čas. Nedostatek času stráveného s dětmi kompenzují materiálními prostředky a výhodami.

4.3 Porucha socializačně-výchovné funkce rodiny

Základem socializačně-výchovné funkce je péče a projevování zájmu o dítě. Z hlediska dítěte je tato funkce velmi důležitá.

Dunovský (1986) dělí příčiny, proč je o dítě málo, případně zcela nepostaráno na:

- **Objektivní příčiny** – ty, jež jsou na vůli rodičů nezávislé. Mezi ně patří například přírodní katastrofy, válka, hladomor, nezaměstnanost, nezaviněný rozpad rodiny, úmrtí, nemoc, invalidita rodičů nebo velký počet dětí v rodině
- **Subjektivní příčiny** – ty, jež jsou na vůli rodičů závislé, například rodiče se nemohou, neumějí a nechtějí o dítě postarat.
 - a) **rodiče se nemohou starat o své dítě** Důvodem může být například přírodní katastrofa, nadměrně znečištěné životní prostředí, ale také porucha ve fungování celé společnosti jako je válka, hladomor, epidemie, případně vysoká nezaměstnanost. Problémem bývá i velký počet dětí v rodině. Nejvíce rodinu zasáhne úmrtí jednoho, hůře i obou rodičů a situaci komplikuje i jejich závažné onemocnění. Ve všech těchto případech však rodiče o dítě zájem mají a pečovat by chtěli.
 - b) **rodiče se neumějí starat o své dítě** Příčin, proč se rodiče neumějí starat o své dítě, může být více. Jde například o rodiče, kteří sami nevyrostali v úplné a funkční rodině, neměli tedy rodičovský vzor a neumějí zcela zabezpečit základní potřeby dítěte. Dále to mohou být rodiče, kteří jsou příliš mladí a nezralí na péči o dítě, nebo nejsou připraveni na narození dítěte mimo manželství, na narození dítěte postiženého, na rozpad svého vlastního manželství.

Tito rodiče mnohdy projevují až nadměrný zájem o dítě. Často je naopak jejich zájem jen formální a někdy se o své dítě absolutně nezajímají.

c) **rodiče se nechtějí starat o své dítě** Třetí kategorií jsou rodiče, kteří se nechtějí starat o své dítě. Příčinou mohou být poruchy osobnosti rodičů, různé psychopatologie, které brání péči o dítě, aniž rodiče ztratili právní odpovědnost.

Někteří rodiče dávají přednost jiným hodnotám ve svém životě. Svě dítě zanedbávají a někdy i opouštějí. Nezáměr rodičů může být až tak intenzivní, že narušuje a poškozuje jeho vývoj. Dítě může, a mělo by, být z rodiny odebráno. Stává se tak tzv. sociálním sirotkem i přesto, že má biologické rodiče. Tyto děti trpí poruchami vývojové úrovně hmotnosti a výšky – vzhledem ke svému věku, častěji se u nich vyskytují různé neurotické poruchy, lehké mozkové dysfunkce i somatické obtíže. Je prokázáno, že všechny poruchy chování, antisociální chování a sociální nepřizpůsobivost mají příčiny hlavně v rodinách s poruchou této funkce. Čím déle se dítě v takové rodině nachází, tím závažnější je jeho postižení.

Zvláštním případem jsou děti nechtěné, u nichž lze nalézt negativní osobnostní rysy, které se promítají do společenského postoje a postavení dítěte, zvláště dospívajícího.

Poruchou v péči o dítě je i nadměrná péče, způsobená například velmi ambiciózními rodiči, nebo rodiči, kteří měli dítě v pozdním věku. Nadměrně pečováno může být i o jediné dítě v rodině. Tato přehnaná péče způsobuje neurotizaci dítěte a jeho problémy se sociální adaptací.

Opačným případem – a daleko nebezpečnějším – je agresivní, nepřátelský postoj k dítěti, který vede k týrání, zneužívání a někdy i k fyzické likvidaci dítěte.

4.4 Porucha emocionální funkce rodiny

Emocionální funkce rodiny je velmi významná a jakákoliv její porucha zasahuje všechny ostatní sféry života rodiny.

Dunovský (1986) uvádí, že velmi nízký věk rodičů je problémem při plnění emocionální funkce. Mladí rodiče jsou nepřipraveni na samostatný život, nezodpovědní a nezralí na rodičovství. Situace se ale u nás i jinde ve světě od roku 1986, kdy autor knihu napsal, změnila. Dnes již nízký věk rodičů není tak častý jako v minulosti. Děti si dnešní mladí lidé čím dál častěji pořizují až po třicátém roce věku života.

Z pohledu dítěte zásadně ohrožuje porucha emocionality klidnou a vyrovnanou atmosféru v rodině. V dnešní době je častěji ohrožována atmosféra rodiny rozvodem. Po rozvodu dítě většinou zůstává pouze s jedním rodičem, s tím druhým se vídá podstatně méně. Nemůže tedy převzít rodičovské role obou rodičů. Otec často po rozvodu zakládá novou rodinu, dítě se může cítit zanedbávané a zavržené. Často také do rodiny vstoupí nový partner, který má dítě vychovávat, do stávající rodiny si však přináší své vlastní názory na výchovu dítěte.

Ohrožením pro dítě je i zanedbávání ze strany rodičů. Ti své dítě mohou zanedbávat z více důvodů. Jedním z důvodů může být již výše uvedený nízký věk rodičů, kdy sami rodiče se nacházejí v období, kdy nejsou na dítě připraveni a je jim překážkou. Někteří rodiče se nedokážou vyrovnat s jistým zklamáním ze svého dítěte v případě jeho postižení. Postižení nemusí být jen vážné, ale například i porucha impulzivity, pozornosti nebo učení, může dítěti zkomplikovat život a rodiči přinášet určitá rozčarování.

V ohrožení jsou děti týrané a zneužívané. Dítě ztrácí jistotu a pocit bezpečí, což jsou důležité aspekty pro správný vývoj dítěte. Porucha emocionality narušuje i funkce biologicko-reprodukční. Nezodpovědným chováním v sexuálním životě se rodí děti neplánované, nechtěné, ale také děti s těžkou dědičnou vadou, pro které není připraveno vhodné prostředí ani péče.

5 AKTUÁLNÍ PROBLÉMY SOUČASNÉ RODINY

V současné době ubývá počet rodin žijících v manželském svazku, naopak přibývá volných svazků. Zakládání rodiny je v dnešní době často odkládáno na dobu po třicátém roce života budoucích rodičů. Dnešní mladí lidé budují kariéru, získávají zkušenosti v zahraničí, rodiny zakládají až po vyřešení svého vlastního bydlení. Obecně se snižuje stabilita rodin, manželé nejsou schopni zvládat konflikty mezi sebou. Z tohoto důvodu vzrůstá počet rozpadajících se rodin, stále více dětí vyrůstá s nevlastním rodičem, zvyšuje se počet tzv. sociálních sirotků.

Ze statistik Linky bezpečí vyplývá, že nejčastějším tématem, které děti na této lince řeší, jsou právě rodinné vztahy.

(<http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/articles.asp?ida=529&idk=567>)

5.1 Rozvod

Rozvod rodičů je velmi nepříjemná skutečnost, která zasáhne významně do života rodiny. Rozpad manželství zejména tam, kde jsou děti, je traumatem pro všechny zúčastněné. Rozvod je spojen se ztrátou a strádáním a to i přesto, že někdy bývá provázen pocitem úlevy a nabízí, zejména partnerům, osvobození od strastiplného soužití. (Schmidtová, 2011)

Podle statistik roku 2011 bylo v tomto roce rozvedeno 28,1 tisíc manželství, což je o 2,7 tisíc méně než v roce 2010.

Ve dvou třetinách rozchodů podává návrh na rozvod žena. V celkovém množství rozvedených manželství bylo 56% rodin s nezletilými dětmi, před 20 lety to bylo 72%. Tento pokles nastal mimo jiné z důvodu změny zákona č. 91/1998 Sb., který upravuje podmínky pro rozvod manželství s nezletilými dětmi. Dále se na snížení rozvodovosti manželství s nezletilými dětmi podílí rostoucí zastoupení dlouhotrvajících manželství, kde již děti dosáhly zletilosti a nepochybně se ve statistice odráží i nižší plodnost posledních let.

Jako příčinu rozvodů statistika potvrzuje stále častější využití tzv. obecných příčin, kam můžeme zařadit rozdílnost povah a zájmů manželů. Co se týká konkrétně formulovaných příčin rozvratu manželství, nejčastěji je to soudem identifikovaná nevěra partnerů. Druhým nejčastějším důvodem rozvratu manželství je alkoholismus muže, nebo nezáměr o rodinu ze strany ženy.

(<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>)

Schmidtová (2011) uvádí, že rozvod patří z hlediska psychické zátěže mezi nejzávažnější traumata v životě člověka. Značnou zátěží je především pro člověka, který si rozvod nepřejí. Neschopnost vyrovnat se s rozvodem může v budoucnosti poznamenat, nebo dokonce znemožnit, budoucí partnerský život a velmi zasáhnout vztahy s dětmi. Je vhodné o rozvodu mluvit, třeba s přáteli. Nejlépe však, když rodič, popřípadě rodiče, vyhledají odbornou psychologickou pomoc.

Pro mnoho rodičů je rozvod citlivé téma a nevědí, jak mají s dítětem o rozvodu či rozchodu mluvit. Představa rodičů, že děti nevnímají atmosféru krize směřující k rozvodu, je velmi mylná. Děti strádají tím, že mají zmatek v duši, prožívají úzkosti a nejistotu. Mohou také získat pocit, že jsou to právě ony, kdo zavinil rozvod rodičů, třeba tím, že zlobily. Dítěti bychom tedy neměli lhát. Důležité je říci mu celou pravdu a příliš s vysvětlením neotálet.

Dle Procházkové (2011) mohou mít děti v době rozvodu a ještě i v době po rozvodu nejrůznější adaptační problémy – od psychosomatických obtíží až po psychické problémy. Rozvod rodičů často doprovází i zhoršení prospěchu dítěte ve škole.

Tato autorka také uvádí, že projevy dítěte se velmi liší dle jeho věku, ve kterém prožívá rozpad rodiny.

- **Děti v předškolním věku** obvykle reagují hněvivě a jsou smutné. Častý pláč a smutek je typický pro řadu z nich. Děti také zpravidla vyžadují více pozornosti. Chlapci bývají hlučnější, podrážděnější, holčičky často mívají snahu být vzornými, starostlivými a poslušnějšími. Nezřídka dochází i k regresi ve vývoji, např. cucání si palce, požadavky na krmení a podobně. Obavy těchto dětí vedou i k poruchám spánku, potížím s usínáním. Některé děti odmítají jakékoliv, i krátkodobé, odloučení od rodičů, přestože je dříve bez problémů snášely.

- **Děti ve věku 6–8 let, tedy v mladším školním věku** reagují často zvýšenou nepozorností a labilitou nálad. Někdy také záchvaty vzteku, agrese a různými psychosomatickými potížemi.
- **Ve středním školním věku 9–13 let** jsou děti ve vývojovém období, které je velmi citlivé na změny v rodině. Děvčata i chlapci potřebují své vzory pro role podle pohlaví. Chlapci v tomto období nejčastěji prožívají velký smutek, mají neurotické problémy a poruchy chování. Právě chlapci jsou v tomto věku velmi zranitelní a citlivě reagují na změny. Hůř se adaptují na nové situace.
- **Děti v období puberty 14–16 let** se sice snaží o pochopení situace, prochází však obdobím změn nálad, které se v době rozvodu zvyrazňuje. U těchto dětí hrozí pocity úzkosti, deprese, zklamání. Mohou hledat možnosti úniku např. v drogách, sebepoškozování, prostituci, delikvenci a podobně.
- **V období adolescence, tedy věku dětí 17–19 let** se tyto děti vyrovnávají s nastalou situací velmi rozdílně. Někteří to zvládnou velmi rychle, protože již doma netráví tolik času, věnují se svým zájmům. Často však mají obavy z vlastních budoucích partnerských vztahů, bojí se vlastního selhání a zvažují, má-li vůbec smysl navazovat užší vazby a vztahy. Rychleji vyspívají a mají snahu pomáhat rodičům i dalším sourozencům. Mnoho dospívajících odmítá problémy rodičů vůbec řešit a často nerespektují jednoho či oba rodiče.

Pro svůj zdravý vývoj potřebuje dítě navázat pevný a trvalý vztah s dospělou osobou, v rodinném prostředí s matkou i otcem.

Matějček (1994) uvádí, že pro dítě je rozvod nepřírozený. Rodina jednou založená, by měla žít pohromadě. Matka je pro dítě zástupkyní jedné poloviny světa, otec, jakmile dítě začne vnímat svět okolo sebe, je zástupcem druhé poloviny. Muži a ženy se vyvíjejí jinak, myslí a cítí trochu jinak, jinak se projevuje souhra jejich duševních funkcí v levé a pravé hemisféře. Ztráta muže, tedy otce, pro dítě znamená, že ztrácí příležitost k rozvoji potenciálu daného jeho pohlavím. To neplatí jen pro chlapce. i dívky potřebují mužské vzory, aby kultivovaly a rozvíjely svoji ženskost. Otcové na dítě mluví jinak než matky, dívají se v televizi na jiné programy, něco jiného dítěti ukazují a jiným projevům dítěte se smějí. a dítě dobře pozná, co je v rodině mateřská a co, otcovská role.

Dále autor uvádí, že i u nás prováděné výzkumy přesvědčivě prokázaly, že společná starost o dítě a zvláště angažovanost muže při péči o dítě od samého počátku, je velice významným činitelem rodinné sounáležitosti a stability, tedy prevencí rodinných rozvratů.

Z hlediska toho, že dítě potřebuje oba rodiče, má péče o dítě po rozvodu pouze jednoho z rodičů svá úskalí a problémy. i u nás již existuje porozvodová střídavá péče o děti, soudy ji zatím příliš nevyužívají. Pokud se rodiče rozhodnou pro střídavou péči, je nutné, aby se byli vždy schopni spolu dohodnout, překonat vztek, bolest, uraženost a nic si nevyčítat. Měli by mít také souhlas dítěte. Dítě by mělo být flexibilní a mělo by být schopno měnit prostředí. Dalším předpokladem by měla být malá vzdálenost bydliště rodičů. To proto, aby dítě neměnilo školu ani přátele.

V naší zemi je po rozvodu většina dětí svěřena do péče matky a k otci pouze docházejí, většinou 1x za 14 dní o víkendu.

Špaňhelová (2010) uvádí

- **výhody této výchovy:**

- dítě žije pod větší jednotnou výchovou jednoho z rodičů, druhý rodič nemá zpravidla takové možnosti do jeho výchovy zasahovat
- žije v jednom stabilizovaném domově
- vnímá plně jednu rodičovskou roli, což může být záporem, zvláště pro chlapce

- **nevýhody této péče pro dítě:**

- dítě nepozná ve větší míře druhou rodičovskou roli
- nepozná, jak se otec chová v běžných situacích všedního dne, protože otec si s dítětem pouze užívá víkendové aktivity, ale nedělá s ním úkoly, nenakupuje apod.
- může vnímat chování matky jako stresové. Matka má spoustu povinností s domácností, chodí do práce, pečuje sama o dítě
- dítěti se zdá, že matka nemá čas trávit s ním volný čas, povídat si, apod.
- mnohdy se matka potýká s finančními problémy

V daleko menším množství případů je dítě po rozvodu svěřeno do péče otce a k matce jen dochází. Tady záleží na věku dítěte při svěřeni do péče otce. Velmi malé děti by měly být v péči matky, neboť v péči otce se projevují v chování regresivně, tedy na nižší úrovni, než odpovídá jejich věku. (Procházková, 2011)

Warshak (in Procházková, 2011) uvádí, že vliv otců je jiný na dcery a jiný na syny.

- Zatímco matka působí ochranně, otcové podporují více zvědavost, odvahu a tvořivost
- V péči otce děti lépe zvládají stres. Synové, kteří vyrůstají bez otce, jsou více závislí na vrstevnících. v době adolescence právě péče otce pomáhá dítěti lépe zvládnout nezávislost na rodiči
- Pro chlapce je otec vzorem mužnosti, poskytuje synovi možnost identifikace. Pro dceru je modelem pro mužské a partnerské chování, vřelý vztah s otcem podporuje schopnost dívky vytvořit si úspěšný partnerský vztah
- Chlapci vychovávaní otcem mají menší problémy s delikventním chováním

5.2 Alkoholismus rodiče

Dle statistik rozvodovosti je druhou nejčastější příčinou rozvodu, která je identifikovaná soudem, právě alkoholismus. Nejčastěji se jedná o alkoholismus muže. Není však výjimečné, že alkoholikem v rodině je žena – matka.

Woititzová (1998) uvádí, že obětí alkoholu nejsou jen alkoholici sami, ale i jejich rodiny, přátelé, zaměstnavatelé. Ti, kteří mají alkoholika rádi, jsou postupně vmanipulováni do lží, vymyšlení výmluv a jsou nuceni alkoholika omlouvat a krýt. Jeho rodina se postupně dostává do izolace, protože alkoholik ztrácí přátele i zaměstnání.

Start do života je pro děti rodičů alkoholiků těžší. Děti předčasně dospějí, mnohdy strádají materiálně i citově. Rodiče alkoholici dětem nedokážou poskytnout citovou vřelost.

Bylo prokázáno, že děti alkoholiků trpí nízkým sebehodnocením. Sebehodnocení je založeno na zdvořilém, vstřícném a zúčastněném zacházení. Tyto podmínky však

v rodině alkoholika nejsou splněny. Dochází k negativnímu ovlivnění dítěte z hlediska jeho schopnosti mít samo ze sebe dobrý pocit.

Autorka uvádí určitá zobecnění, vyskytující se u dospělých dětí alkoholiků:

- nejsou si jisty tím, jaké chování je normální
- mají těžkosti při dotahování úkolů do konce
- lžou v situacích, kdy by bylo jednodušší říci pravdu
- posuzují sebe samy bez slitování, berou se velmi vážně
- mají problémy s důvěrnými vztahy
- reagují nepřiměřeně na situace, které nemohou ovlivnit
- neustále vyžadují pochvalu a ujištění. Jsou zodpovědné, nebo naopak velmi nezodpovědné
- jsou extrémně loajální, a to i tehdy, když vidí, že jejich loajalita je nezasloužená
- jsou impulzivní

Lovasová (2005) uvádí, že většina rodin se snaží závislost na alkoholu utajit, nepodaří-li se to, situaci často řeší rozvodem. Dle statistik žena častěji zůstává s mužem alkoholikem, než muž se ženou alkoholičkou. Závislost jednoho z rodičů nemusí vždy negativně ovlivnit funkčnost, pokud je druhý rodič silnou osobností, která udrží chod domácnosti a zvládne výchovu dětí.

5.3 Nezaměstnanost rodiče

Vzhledem k významu zaměstnání a práce – pro život v naší kultuře – je jisté, že nezaměstnanost má velký vliv na život jedinců bez práce. Je nepochybné, že ztráta zaměstnání je jinou zkušeností pro jednotlivce bez rodiny, jinou pro živitele rodiny či samoživitelku. A samozřejmě jinak ztrátu zaměstnání prožívá žena, jejíž manžel rodinu užívá.

Přesto však vyloučení ze zaměstnání způsobuje všem takto postiženým deprivaci v základních životních potřebách. Práce má v naší zemi hluboké zakotvení jak

v uspořádání společnosti, tak v psychice člověka. Je nutné poznamenat, že nejde jen o pouhou práci, ale práci placenou, neboli práci v zaměstnání.

Zaměstnání je prostředkem určitého společenského statusu, nezaměstnanost znamená jeho ztrátu.

Ve třicátých letech minulého století byla provedena řada studií o důsledcích nezaměstnanosti na člověka, jejich shrnutí provedla v 70. letech Jahodová (in Mareš, 2002) a uvedla jako důsledky vlivu nezaměstnanosti na člověka například:

- rozbití struktury denního času a změnu vnímání času. Tím způsobenou deprivací z nedostatku pravidelných činností
- sociální izolaci z nedostatku sociálních kontaktů
- ztrátu participace na cílech širších skupin a společenství
- ztrátu statusu a její důsledky pro sebeúctu jedince
- rozklad rodinných vztahů – změnu postavení v rodině

Důsledky nezaměstnanosti nedopadají tedy jen na jednotlivce, ale i na jeho rodinu. Pro rodinu znamená nezaměstnanost jejího člena většinou značné snížení životní úrovně. Příjem z podpor nepokryje základní potřeby rodin a ty pak velmi často zabřednou do dluhů. Čím déle je člověk nezaměstnaný, tím více se finanční situace zhoršuje. Nejde však jen o krizi finanční. Rodina se vlivem nezaměstnanosti dostává do sociální izolace, dochází k narušení denních rodinných zvyklostí, nezaměstnaný ztrácí v rodině postavení a autoritu. Zejména u muže je ztráta možnosti finančně zabezpečit rodinu spojena většinou se ztrátou sebeúcty.

Nezaměstnanost může zcela narušit nebo rozbít rodinné vztahy vzniklým napětím a stresem z nedostatku prostředků pro život. Byla prokázána i souvislost mezi nezaměstnaností a násilím v rodině či alkoholismem.

Rodina však může být pro nezaměstnaného i potřebným zázemím a útočištěm. (Mareš, 2002)

5.4 Rodina svobodné matky

Počet svobodných matek u nás i v západních společnostech roste. Je důležité rozlišit matky, nejčastěji velmi mladé dívky, které přišly do jiného stavu neplánovaně – vinou selhání nebo zanedbání antikoncepce – a ženy, které si dítě pořídily po třicátém roce života plánovaně.

Jak uvádí Lovasová (2005), těhotenství velmi mladých dívek nese spoustu rizik pro matku i pro dítě. Především dochází u mladých matek ke konfliktu zájmů matky a dítěte. Matčin organismus není ještě plně vyzrálý a těhotenství je pro něj velmi náročné. U příliš mladých matek se vyskytují genetické malformace. Těhotenství je většinou nechtěné a neplánované, přináší tedy budoucí matce stres, který má negativní dopad na ještě nenarozené dítě.

Matějček (1994) ve své knize Děti, rodina a stres uvádí, že otázky vývoje nechtěných dětí se staly předmětem vědeckého zájmu v šedesátých letech. Bylo zjištěno, že děti nechtěné jsou častěji nemocné, mívají více drobné úrazy, horší prospěch ve škole, málokdy v něčem vyniknou, mají napjaté vztahy s rodiči. V době adolescence mívají častěji problémy s alkoholem a drogami. v zaměstnání dochází ke konfliktům se spolupracovníky a nadřízenými. Častá je také dřívější sexuální zkušenost a množství sexuálních partnerů. Chlapci jsou více znevýhodněni v adaptaci na profesionální život, dívky zase ve svém emočním životě. Dále Matějček uvádí, že rodiny založené nechtěnými dětmi jsou častěji méně stabilní a problémové.

V dnešní, moderní době jsou již těhotenství většinou plánovaná a svobodnými matkami se většinou stávají ženy po třicátém roce života. Často sice nenalezly vhodného partnera, bytovou i finanční situaci mají však vyřešenu. Peníze na vlastní zabezpečení a zabezpečení dítěte jsou sice důležité, není však jednoduché vychovávat dítě osamoceně a plnit zároveň úlohu matky i otce.

Jak již bylo uvedeno v kapitole o rozvodu, otec je pro správný a zdravý vývoj dítěte nepostradatelný. Chlapec potřebuje mužský vzor, nejvíce v době adolescence. Otec je však významný i pro dívku. Dcery vychovávané zcela bez otce, mívají v dospělém věku tendence buď nekriticky muže obdivovat, nebo naopak odmítat. Dítě svobodné matky

má zřídka sourozence. Vazba mezi matkou a dítětem je tedy silnější a mnohdy ovlivněná matčíným postojem k mužům. Z tohoto důvodu se dá předpokládat, že dítě bude mít problémy s navazováním vlastního partnerského vztahu. (Matoušek, 1993)

5.5 Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě

V dnešní moderní společnosti je již známo, že každé nedostatečné uspokojení potřeb dítěte přináší závažné ohrožení jeho zdraví a správného rozvoje osobnosti.

Již v roce 1884 vznikla v Londýně, a o rok dříve v Liverpoolu, Národní společnost prevence proti krutostem na dětech. Hlavní pozornost věnovala fyzickému násilí na dětech, jejich vykořisťování námezdní prací a nedostatečné péči a výživě. V polovině dvacátého století si lékaři všimli různých složitých poranění u dětí, jež pojmenovali jako neúrazové, úmyslné poškození dětí krutým zacházením. Fyzické týrání se v zahraniční literatuře začalo označovat jako špatné zacházení a nepečování o dítě. To vše shrnul, Kempe z USA v roce 1962 do pojmu „syndrom bitého dítěte“. Později byl pojem rozšířen na syndrom Child Abuse, neboli „syndrom zneužití dítěte“. Dnes se již běžně užívá pojem CAN, což jsou iniciály anglického termínu Child Abuse and Neglect. Nyní je tedy v tomto pojmu zahrnuto týrání, zneužívání (i sexuální) a zanedbávání dítěte.

Syndrom CAN lze definovat jako „jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele nebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt“. (Dunovský, 1995 s. 24)

Za základní příčinu toho, proč je dětem ubližováno, byla označena nezvládnutá agrese dospělého pečovatele vůči dítěti. Významnou roli zde hrají i socio-ekonomické faktory z prostředí ve kterém dítě vyrůstá – jako jsou chudoba, nezaměstnanost, špatné nebo žádné bydlení, nedostatek zdravotní péče, výchovy a vzdělání. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

Matějček (1994) uvádí jako preventivní opatření nutnost zabránit vzniku podmínek zvyšujících riziko rozvoje syndromu CAN. Tedy omezit možnost vzniku rizikových skupin obyvatelstva a rizikových životních situací, v nichž k syndromu častěji dochází.

Jako **rizikovou skupinu** obyvatel uvádí zejména lidi s anomálním vývojem osobnosti, s agresivními povahovými rysy, závislé na alkoholu a drogách. Dále pak rodiče příliš mladé, nezralé a nevyspělé ale také ty, kteří žijí v neustálém stresu způsobeném např. dlouhodobou nezaměstnaností, dlouhodobým zklamáním, zneuznáním. Dále jsou rizikovými rodiči osoby s psychickým onemocněním, mentálně retardované a lidé, kteří se spíše než o rodinu, zajímají o své zájmy a zaměstnání.

Dle autora je také zřejmé, že některé děti se snáze stávají obětí než jiné. Jsou to děti, které svým chováním své rodiče unavují, vyčerpávají a dráždí. Mezi **rizikové děti** patří děti s lehkými mozkovými dysfunkcemi, neklidné, plačtivé, s výkyvy nálad. Dále pak děti s různými stupni mentální retardace, které přinášejí svým rodičům zklamání a tím vyvolávají agresivní jednání rodičů, ale i děti se sníženým intelektem, neprospívající ve škole a s různými poruchami učení. Jako **rizikové životní situace**, v nichž častěji dochází k ubližování dítěti, uvádí nejčastěji akutní stres, v němž se dospělý nachází z důvodu rodinných neshod, rozvodu, při nadměrném požívání alkoholu, v nezaměstnanosti, při zklamání z vlastní neúspěšnosti. Přitěžující okolností je i vážné chronické onemocnění rodiče.

Dunovský (1995) rizikové životní situace, ve kterých nejčastěji dochází k týrání, zanedbávání a zneužívání dítěte, rozšiřuje o soužití dětí s rodiči velmi mladými. Týká se to i dětí nechtěných, dětí narozených mimo manželství a dětí žijících v doplněné rodině.

Fyzické týrání je velmi podrobně zkoumaný jev v rámci syndromu CAN. Tělesné týrání – aktivní zahrnuje všechny akty násilí na dítěti jako je – bití, popálení, opaření, trestání a také sexuální zneužívání. Je známo rovněž tělesné týrání pasivní, jež zahrnuje úmyslně nedostatečnou péči o dítě, nedostatečnou výživu, úmyslné odmítání lékařské péče, nedostatky ve výchově a vzdělání, nedostatečné ošacení a podobně.

Zatímco fyzické týrání a sexuální zneužívání jsou pojmy, pod kterými si dokážeme představit konkrétní situaci, o psychickém týrání se hovoří méně často. Všeobecně se soudí, že nejvíce je dětem psychicky ubližováno v rodinách rozvádějících se rodičů, ale i v rámci rodiny navenek fungující dochází skrytě k psychickému týrání. Je to zejména zesměšňování dítěte, nedůvěra, nadávky, ponižování, hostilita. Také děti, které trpí nezájmem rodičů, psychicky strádají. Stejně to platí i u dětí, jejichž rodiče na ně mají přehnané nároky, zejména ve školním prospěchu. Psychicky se trápí i děti ve

dvoukariérových manželstvích, kdy se oba rodiče plně věnují své kariéře a nenapadne je, že jejich dítě psychicky strádá. Vždyť všechno dělají jen pro něj!

Dopady psychického týrání záleží na osobnosti konkrétního dítěte. Některé děti se stanou ustrašenými, úzkostlivými, u některých naopak pozorujeme vzrůst agresivity, mají problémy v mezilidských vztazích a vlastně napodobují chování svých dospělých vzorů z rodiny. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

Kvůli týrání, zneužívání a zanedbávání volá na Linku bezpečí až devět dětí denně, z toho pět dívek. (<http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/articles.asp?ida=677&idk=441>)

Jako jedinou možnost nápravy a snížení počtu dětí se syndromem CAN, vidí Matějček v prevenci zaměřené jednak na širokou veřejnost, na budoucí i současné rodiče a na odborné pracovníky a ústavní činitele. Působením na širokou veřejnost se myslí působení na celou společnost, zahrnující všechny vrstvy obyvatel, bez ohledu na jejich věk, sociální postavení a vzdělání. Ideálem by bylo vytvořit citovější a citlivější společnost, která vnímá zájmy a potřeby dítěte a dokáže je naplnit. Je žádoucí osvěta budoucích i nynějších rodičů o plánovaném rodičovství, o psychickém přijetí dítěte takového jakým je, o zodpovědné výchově. v prevenci zaměřené na odborné pracovníky a činitele, jsou cílovou skupinou odborníci nejrůznějších vědních oborů, kteří se zabývají otázkami CAN. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

PRAKTICKÁ ČÁST

6 PŘÍPADOVÁ STUDIE

V praktické části bakalářské práce si autorka jako metodu průzkumu vybrala případovou studii. Hendl (2005,s.104) uvádí: „V případové studii jde o detailní studium jednoho případu nebo několika málo případů. Zatímco ve statistickém šetření shromažďujeme relativně omezené množství dat od mnoha jedinců (nebo případů), v případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců. V případové studii jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti.“

V bakalářské práci je vypracována případová studie nyní patnáctileté dívky. Je zaměřena zejména na rodinnou situaci této dívky. Pomocí rozhovoru s hlavními účastníky byly postupně získávány informace o jejich rodinném životě, o nezájmu rodičů vedoucím až k umístění nezletilé do ústavní péče. Cílem šetření bylo poukázat na důležitost fungující rodiny pro správný vývoj dítěte.

Hlavní metodou průzkumu byl narativní rozhovor s doplňujícími otázkami, týkajícími se zásadních změn v životě dívky. Další metodou průzkumu bylo zúčastněné pozorování, sledováno bylo zejména chování zúčastněných při vyprávění jejich rodinné situace. Byla provedena analýza dat a data zaznamenána tak, aby odpovídala chronologicky vývoji uvedené rodinné situace. Výpovědi jednotlivých účastníků rozhovoru se tedy prolínají.

Rozhovor byl veden především se zúčastněnou dívkou Markétou, se kterou se autorka sešla vícekrát. Setkaly se na charitativní akci, jejíž výtěžek byl určen pro děti z dětského domova. Tyto děti, které byly vybrány pracovníky domova, se akce také zúčastnili a pomáhaly s drobnými organizačními záležitostmi.

Dívka Markéta je velmi komunikativní, nebyl problém s ní navázat kontakt, chovala se velmi mile. Když ji autorka vyhledala a navštívila, poskytla ochotně svůj příběh. s jejími rodiči proběhlo setkání jen jednou. Se všemi zúčastněnými byl veden rozhovor samostatně.

Jména všech účastníků případové studie byla s ohledem na jejich soukromí změněna, místa bydliště a bydliště nejsou ze stejného důvodu uvedena.

6.1 Rodinná anamnéza

Otec: jméno Pavel, v současné době 37 let, vyučen, zaměstnání – dělník

Původní rodina: rodiče doposud spolu

Matka: jméno Lenka, v současné době 35 let, bez vzdělání, většinou bez zaměstnání, příležitostně servírka, dělnice

Původní rodina: nefunkční

Dcera: jméno Markéta, nyní 15 let, studuje ZŠ

Syn: jméno Milan, nyní 12 let, studuje ZŠ

6.2 Popis rodinné situace

Pavel s Lenkou se vzali v roce 1997, Lenka byla v době sňatku těhotná s dcerou Markétou, ta byla po svatbě otcem osvojena a přijala jeho příjmení. Po svatbě se rodina nastěhovala do rodinného domku Pavlových rodičů, ti dle vyjádření Lenky, nebyli svatbě svého syna s těhotnou ženou, příliš nakloněni a dávali svůj postoj najevo. Lenka se v domě dle jejích slov nikdy necítila dobře a pociťovala i komplikovaný vztah prarodičů k jejich nebiologické vnučce Markétě. Po dvou letech manželství si Lenka našla přítele a s dcerou se k němu odstěhovala. Přítel Lenky hodně pil a rodina byla často bez finančních prostředků. Manžel Lenku nabádal, aby se vrátila, občas ji a dceru také finančně podporoval. Lenka s Pavlem otěhotněla a od přítele se odstěhovala zpět k manželovi. Podle vyjádření Lenky jí tehdy manžel slíbil, že se od rodičů odstěhují, to se však nikdy nestalo. Pavel si na svůj slib nepamatuje. Syn Milan se narodil v roce 2000.

Rodiče se v roce 2002 rozvádí, protože Lenka se opět odstěhovala od rodiny ke svému příteli i s dcerou Markétou. Na můj dotaz, proč sebou nevezala i tehdy dvouletého syna, reaguje popudlivě a tvrdí, že jí v tom bylo zabráněno prarodiči. Nicméně u rozvodového

soudu se rodiče dohodli, že dcera bude svěřena do péče matky a syn do péče otce. O syna Milana pečuje převážně babička, otec pracuje na směnný provoz.

V roce 2002 měla Markéta úraz hlavy. Matka několikrát zdůraznila, že úraz si způsobila sama. Byla sledována na neurologii, lékaři měli podezření na epilepsii, nástupem dívky do školy se vše srovnalo, již nedocházela na pravidelné kontroly, epilepsie nebyla potvrzena.

V rodinné situaci matky Lenky se toho příliš nezměnilo, její přítel nadále pije a domů peníze nosí jen velmi málo.

Zde autorka položila Markétě otázku, co si z tohoto období pamatuje, odstěhovala se s matkou k jinému muži, stýskalo se jí po otci, bratrovi a babičce?

Markéta si toto období již nepamatuje, spíše chtěla být vždy s matkou.

V polovině roku 2003 matka odveze dceru k otci s tím, že nemá dostatek financí, aby se o dceru postarala. O děti se stará především babička, matka je navštěvuje tak jednou, dvakrát za měsíc. Děti navštěvují mateřskou školu, problémy s nimi otec ani babička nemá. Později Markéta nastupuje do školy. Ve škole, na kterou Markéta dochází, babička pomáhá v kuchyni, případné problémy s Markétou jsou ihned řešeny.

Otázka na Markétu: Stěhuje se zpět k otci, byla ráda, že je zpět doma, jak se tam cítila, hrála si s bratrem, křičeli na ni doma? Stýskalo se jí po matce?

Markéta odpovídá, že si již toto období taky příliš nepamatuje, ani jaký měla vztah k bratrovi jako malá. Myslí si, že ho nikdy neměla dobrý, tak jako dnes.

Otec uvedl, že Markéta byla v roce 2006 z důvodu zvyšující se obezity v lázních, matka ji nenavštívila, děti vídala tak jednou za měsíc, platí výživné, ale dětem nic navíc nekoupí. V době letních prázdnin u ní dcera tráví tak týden, syna pouze matka občas navštíví.

V roce 2010 má Markéta třináct let, pravidelně kouří – již od desátého roku. Otec i babička jí to neustále vyčítají, zlobí se na ni, ale dívka ve zlozvyku pokračuje. Matka o tom, že dcera kouří, ví, toleruje to se slovy, že byla stejná. V tomto období nastává zlom v chování Markéty. Je obézní, fyzicky vyspělá, zajímají ji chlapci – zejména starší, dle otce má nevhodné kamarády, se kterými kouří a doma neposluchá. Doma se ztratily peníze a mobil. Byly nalezeny u Markéty v pokoji.

Na dotaz, jak to bylo s krádežemi doma, se Markéta zlobí. Tvrdí, že věci vzal bratr a na ni se to jenom svedlo. Od svých tří let Markéta ví, že Pavel není jejím biologickým otcem, teď v tomto období začala velmi výrazně vnímat rozdíly v chování k ní a k bratrovi. Uvádí, že na ni se jenom křičí, cokoliv špatného se stane, všechno se svede na ni. S bratrem má téměř nepřátelský vztah, má pocit, že on je ten rozmazlený, všechno může a ona je ta špatná.

Tato situace autorku zajímala i z pohledu otce, ten nic takového neuvádí, Markétu si vzal do péče dobrovolně. To že se doma na dívku křičí, příkládá pouze tomu, že ona se kamarádí s nevhodnými kamarády, lže, odmlouvá, doma nepomáhá a podobně. Babička ji přestává zvládat a doma se situace vyostřuje.

Právě v této době otec Markétu odváží k matce se slovy, ať se taky stará. Matka bydlí stále s přítelem, se kterým se sice rozešla, ale nemá kam jít. Platí si pronájem jednoho pokoje v jeho domě. Zde bydlí ještě s jeho otcem. Její dceru tam dle matky nechťejí. Matka má dvě zaměstnání, přes den je občasnou pomocnou dělnicí a servírkou večer a po nocích. Doma se zdržuje velmi málo. Markéta je často bez dozoru, poflakuje se s kamarády. Školní prospěch se jí nadále zhoršuje, v šesté třídě měla dvě čtyřky. Otec ji občas kontaktuje telefonicky, babička ji dle otce odmítá, již ji nechce vychovávat, nezvládá ji.

Otázka na Markétu: Jaký měla vztah k příteli matky? Markéta odpovídá, že neutrální, nijak jí nevadil. Občas ji hlídal, když nebyla matka doma, musela ho poslechnout.

Markéta je u matky ráda, matka se s ní baví jako s kamarádkou, občas se ale hádají a reagují na sebe hystericky. Matka stupňující se problémy s dcerou vnímá, dcera jí vyčítá, že by měla být více doma. Matka argumentuje nutností pracovat z důvodu finančního zabezpečení jí a dcery.

Otec si našel přítelkyni, stěhuje se s k ní domů, ona sama má dvě dospívající děti. Vztahy mezi ní a Markétou jsou napjaté.

Zde otázka směřovala na otcovu přítelkyni, byla jí sympatická, pokusila se seznámit s jejími dětmi? Odpovídá, že si nebyly od začátku sympatické, její děti ji braly jako vetřelce (tak to cítila). Vztahy se nikdy k lepšímu nezměnily.

Otec nadále péči o Markétu odmítá, s jeho přítelkyní si „nesedly“, stěžuje si na její chování, lhaní, odmlouvání a potulování s nevhodnými kamarády. Markéta na svých kamarádech nevidí nic špatného, nadále se chce s nimi vídat. Jsou mezi nimi i romské děti, které do školy nechodí příliš pravidelně. To všechno Markéta vnímá, ale neodrazuje ji to od nich. Na otci vidím, že matka a její nezáměr o „pořádnou“ péči o Markétu ho velmi zlobí. Není jeho biologickou dcerou, přesto se vždy o ni postaral.

Markéta od útlého dětství ví, že není biologickou dcerou otce Pavla. Dokonce jí jednou matka údajně biologického otce ukázala, když pracoval blízko jejich bydliště na stavbě.

Zde se autorka rozhovoru zeptala Markéty na jejího biologického otce, zda by ho chtěla poznat? Markéta odpověděla, že o tom vůbec nepřemýšlela, ale nijak by se nebránila. Matka jí to zakazovala, přesný důvod nezná.

Otázka ohledně biologického otce Markéty směřovala i na matku, ta odmítala odpovědět.

Matka slibovala, že se s dcerou přestěhuje do nového bytu, žádný však příliš neshání. Změnila Markétě školu, zde se problémy spíše stupňují, objevily se drobné krádeže, nikdy však nebyly vyřešeny. Markéta říká, že nekrade. Na této škole má hodně svých kamarádů, právě těch problémových dětí. Se školou je spokojena, na její naléhání jí matka přehlásila. Matka jí velmi často podepisuje omluvenky, má příliš mnoho absencí, matka si to uvědomuje, ale na naléhání Markéty a vlastně téměř vždy zpětně jí omluvenky raději napíše. Nedokáže být ve své výchově důsledná, obviňuje bývalého manžela, že se o dceru nestará a také očekává pomoc pedagogů a úřadů, říká, že se na ně všichni vykašlali. Dceru občas fyzicky trestá, Markéta je již v této době silná kuřačka. Matka taky konstatuje, že ve škole se jí spolužáci posmívají kvůli její tloušťce a proto, že má romské kamarády. Ve třídě mezi dětmi je spíše neoblíbená. Markétě je to dle jejích slov jedno, má svoje kamarády.

Na otázku ohledně jejích nadbytečných absencí to Markéta nevidí jako problém, spíš neustále mluví o svých známkách ve škole, sama vidí, že prospěch by si měla zlepšit. Doma se jí ale připravovat na školu nechce, mamka stejně není doma, tak proč by to dělala. v této době ji nejvíc mrzelo, že ze školy odchází její nejlepší kamarádka kvůli těhotenství. Na mamku občas mluví sprostě a nadává jí, mamka ji potom zbije, křičí na ni a vyhrožuje dětským domovem. s Markétou často ve škole mluví výchovná

poradkyně, o jejich rodinnou situaci se zajímá i kurátorka z městského úřadu. Několikrát Markétě domlouvala, mluvila i s mamkou o samotě.

Koncem roku 2010 nastupuje Markéta pod tlakem úřadů na výchovný pobyt. Matka chce dceru postrašit, aby si uvědomila, o co přijde, s pobytem tedy souhlasí, ale zaplatí pouze jeden měsíc. Reaguje podrážděně, že platit nemá z čeho a ať platí úřady. Dle vyjádření otce odmítla po měsíci dceru vyzvednout, uvedla špatnou finanční situaci, pro dceru přijel otec a zavezl ji k matce.

Během měsíčního pobytu ji matka jednou navštívila, přijela s přítelem, se kterým se před časem rozešla. Celou dobu se před Markétou spolu líbali a osahávali, Markétě se to nelíbilo, matka jí byla v té chvíli odporná.

Začátkem roku 2011 matku s Markétou vyhodil přítel z bytu. Neměly kam jít, ještě v noci šly k matčině kamarádce, která sama bydlela v malém bytě. Markéta od matky věděla, že ta její přítelkyně má děti v dětském domově. Matka sama požádala kurátorku pro mládež na městském úřadě o pomoc a spolu s otcem dávají souhlas s umístěním Markéty do diagnostického ústavu, později byla přestěhována do dětského domova.

Do diagnostického ústavu Markéta nastoupila v únoru 2011, o tři měsíce později byla přestěhována do dětského domova. Zde je Markéta spokojená. Vypadá spokojeně, usmívá se, vypadá lépe, zhubla, mírně se maluje. Líbí se jí tady, na pokoji je s kamarádkou, se kterou si rozumí. Občas má problémy s některými dětmi, častěji s dívkami. Vychovatelé se jim věnují, musí se pravidelně učit a připravovat do školy. Chlubí se, že její prospěch se zlepšil. Do všech aktivit se zapojuje. Rodiče ji nenavštěvují, spíše je s nimi v kontaktu telefonicky. Častěji si telefonuje s matkou, chtěla by o prázdninách za ní. Zdá se, že si matku idealizuje. Slíbila jí, že ji navštíví v domově, nepřijela. Při posledním telefonickém hovoru jí matka řekla, že odjela do 100km vzdáleného města, bydlí někde na chatě v zahrádkářské kolonii, přesnou adresu jí neřekla. U Markéty je vidět zklamání, moc ráda by za matkou jela, ta ji na chatě mít nemůže. Také jí řekla, že tančí v nějakém nočním podniku. To se Markétě evidentně nelíbí a o matce se přestává bavit. S otcem se odmítá vídat kvůli jeho přítelkyni. z dětského domova se Markéta dostane jen na dovolenky k babičce, která si ji občas vezme. Bývají to několikadenní pobyty, s babičkou se dle slov Markéty vše docela urovnalo, mají hezký vztah, pomáhá jí v domácnosti, poslouchá ji a zdržuje se hodně

doma. Obě se snaží. Občas tam za ní přijede otec, dá jí nějaké peníze. Bratr s ním nepřijede nikdy, Markéta o to ani nestojí. Na dotaz, zda by se s bratrem bavila, odpovídá, že ano, ale o setkání s ním příliš nestojí. Stále v ní je pocit křivdy vůči rozmazlovanému bratrovi, dle jejích slov. Vánoce Markéta stráví u babičky, matka se vůbec neozvala.

V červenci roku 2012 se matka rozhodla, že si Markétu vezme na měsíc k sobě domů. Bydlí stále s přítelem na chatě v zahrádkářské kolonii. Markéta je nadšená a moc se na matku těší. Přijíždí evidentně zklamaná, o návštěvě u matky se jí nechce mluvit. Až později řekne, že to bylo hrozné, vůbec se jí tam nelíbilo. Matčin přítel na ni křičel, pořád na ní něco viděl a nenechal ji chvíli v klidu. Také přiznala, že musela být na brigádě, aby si dle matčiných slov na svůj pobyt vydělala, pomáhala někde v kuchyni. Dál už o svém pobytu u matky mluvit nechce a dle jejích slov tam už nikdy nepojede.

Rodiče o setkání s dcerou příliš nestojí, jediná babička si ji bere na krátké dovolenky.

6.3 Výsledky šetření

Rodina je pro správný vývoj dítěte důležitá. Absence jejich zájmu a péče se projevuje somatickými potížemi a psychickou deprivací dětí. Děti dávají zpravidla svou nespokojenost najevo svým chováním.

V tomto konkrétním případě selhává hlavně matka. Sama vyrůstala v nefunkční rodině a o své vlastní děti se také nestará. Syna se vzdala v jeho velmi útlém věku a přenechala jeho péči na manželově rodině. Na omluvu svého jednání uvádí fakt, že jí bylo zabráněno vzít syna při svém odchodu od manžela. Péči o dceru ale také příliš nezvládla. Hledá vinu u všech ostatních, jen ne sama u sebe. Ve svém životě upřednostnila vlastní pohodlí a milostný život před výchovou svých dětí.

Otec měl snahu, s pomocí rodiny, se o své děti postarat. Velmi mu vadí nezodpovědnost a nezájem matky o děti, zlobí se na ni. Svou roli možná sehrává i fakt, že není biologickým otcem Markéty. On sám to nepovažuje za důležité, nicméně syna nikdy k matce neodvezl a doposud se o něj stará.

Problematický je vztah Markéty s bratrem. Nemají se rádi, Markéta má stále pocit, že je rozmazlovaný, zhýčkaný a všechno mu projde. Všichni kolem něj skáčou, protože je „jejich krev“. Dle jejího názoru s ním budou problémy a měl by to řešit kurátor. Vidá se s ním při svých „dovolenkových“ pobytech u babičky, v současnosti tam bydlí s otcem, který se s přítelkyní rozešel.

Nepříliš šťastné bylo i to, že mladá rodina žila v jednom domě s prarodiči. Zejména babička zasahovala do soužití přespříliš, oba prarodiče projevovali svůj nesouhlas se sňatkem jejich syna.

Vinou nezájmu a nezodpovědnosti rodičů je dívka umístěna v diagnostickém ústavu, později v dětském domově. Zde se chování Markéty změnilo. Z agresivních, vulgárních, někdy až hysterických projevů se změnila v běžnou dospívající dívku. Na své okolí nereaguje nijak „přemrštěně“, s dětmi se snaží vycházet. Výchova v zařízení má své hranice, jež děti nesmějí překročit. Zdá se, že právě to Markéta potřebovala. Také si pochvaluje zájem dospělých o její osobu, s vychovateli se musí pravidelně připravovat na školu, její prospěch se zlepšil. Přemýšlí o svém budoucím povolání.

Ústavní výchova nikdy nemůže nahradit dítěti funkční rodinu. Přestože v dnešní době se ústavní výchova stává terčem kritiky, v tomto konkrétním případě má svůj smysl. Otázkou zůstává, jak se bude život Markéty vyvíjet po odchodu z dětského domova. Příběh má otevřený konec, v současné době se zdá, že Markéta domov u svých rodičů zřejmě nenajde. S otcem už žít nechce, není jeho biologická dcera a on protěžuje bratra, kterého nemá ráda. Matka bydlí s přítelem, který Markétu nechce a matka se ani příliš nesnaží přizpůsobit svůj život svému dítěti, tak aby se o něj mohla starat a bydlet s ním. Přesto se Markéta s matkou chce občas vídat, o víkendech si telefonují a stráví u ní týdenní prázdniny.

ZÁVĚR

Výchova dítěte není jednoduchá. Je potřeba velká dávka trpělivosti, tolerance a důslednosti. Rodičem se člověk stává na celý život. Je velmi důležité si vybrat správného životního partnera pro svou budoucí rodinu. I přesto se v každé rodině v průběhu života vyskytnou menší či větší krize. Jestliže se podaří problémy v rodině řešit, rodinu to většinou stmelí. Těmito situacemi se i děti učí překonávat překážky v partnerských vztazích. v tom je nezastupitelná úloha rodiny.

Bohužel jsou rodiny a situace, kdy se nepodaří nesnáze zvládnout a rodina se rozpadne. Ve většině případů děti zůstávají s jedním rodičem a za druhým docházejí. Jsou i rodiče, kteří péči o své děti nezvládnou a v nejzazších případech jsou děti z rodiny odejmuty.

Dnes již zdaleka nejsou v dětských domovech jen osiřelé děti. Jsou zde především děti, jejichž rodiče péči o ně nezvládají nebo nechtějí zvládat. Problém ústavní péče je dnes značně medializován, uvádí se, že v České republice je příliš mnoho dětí v ústavní péči. Jaké jsou možnosti zabránit, aby v ústavech nebyly děti umístěny zbytečně? Především v posílení prevence, to znamená předcházení selhání biologických rodičů a ve zkvalitnění terénní sociální práce, protože nemá smysl vracet děti zpět do nefungující a nespolupracující rodiny. To je i případ Markéty. Vhodným náhradním řešením by byla pěstounská péče.

Tato bakalářská práce se zabývá nefunkční rodinou a jejími projevy ve vývoji dítěte. Teoretická část je zaměřena na rodinu a její funkce, v další kapitole jsou uvedeny poruchy funkcí rodiny. Dále zde jsou uvedeny aktuální problémy současné rodiny. Praktická část je zaměřena na případovou studii dnes patnáctileté dívky, která byla umístěna vinou nezodpovědnosti svých rodičů do dětského domova. Rodinná situace je sledována hlavně z pohledu této dívky.

Závěrem lze říci, že rodina má velký vliv na chování dítěte. Pokud se stane rodina nefunkční a dítě je z rodiny odebráno, protože se nepodařilo najít náhradní rodinnou péči, nastupuje ústavní výchova. V tomto případě zatím k prospěchu dítěte.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- BOKOVÁ, L., BUKOVSKÁ, L., KATRŇÁK, T. et al. *Rodiče, děti a jejich problémy. Sborník studií*. Praha: Sdružení Linky bezpečí, 2011. ISBN 978-80-904920-1-1
- DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN
- DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. et al. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5
- HANUŠOVÁ, J., HELLEBRANDOVÁ, K., LOVASOVÁ, L. *Děti a jejich problémy. Sborník studií*. Praha: Sdružení Linky bezpečí, 2005. ISBN 80-239-4482-7
- HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*, Praha: Portál, 2011. ISBN 80-7178-535-0
- KOHOUTEK, Rudolf. *Vývoj a výchova dítěte v rodině*. Brno: Cerm, 1998. ISBN 80-7204-105-3
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*, Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3
- KRAUS, B., Poláčková, V. et al. *Člověk prostředím výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-02
- LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana: *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9
- MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1994. ISBN 80-901424-9-4
- MATĚJČEK, Zdeněk: *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-494-X
- MATĚJČEK, Zdeněk: *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25236-2
- MATĚJČEK, Zdeněk. *o rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1994. ISBN 80-85824-06-X
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1997. ISBN 80-85850-24-9
- MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002. ISBN 80-86429-05-9
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0
- WOITIZOVÁ, GERINGER, Janet. *Dospělé děti alkoholiků*. Praha: Columbus, 1998. ISBN 80-7169-192-5

seznam použitých internetových zdrojů

Tiskové zprávy 2011 [online]. Praha: Sdružení Linky bezpečí, 2011, [cit. 2012-11-07].

Dostupné na WWW:<http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/articles.asp?ida=529&idk=567>

Rozvodovost [online]. Praha: Český statistický úřad, 2011, [cit. 2012-11-14].

Dostupné na WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

Tiskové zprávy [online]. Praha: Sdružení Linky bezpečí, 2011, [cit. 2012-11-20].

Dostupné na WWW:<http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/articles.asp?ida=677&idk=441>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Soňa Mrlíková

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Sociologie – nefunkční rodina a její projevy ve vývoji dítěte

Rok: 2013

Počet stran textu bez příloh: 48

Celkový počet stran příloh:

Počet titulů českých použitých zdrojů: 20

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů:

Počet internetových zdrojů: 3

Počet ostatních zdrojů:

Vedoucí práce: PhDr. Eleonóra Strapcová